

DOĞU AKDENİZ VE KARADENİZ'DE MEYDANA GELEN JEOPOLİTİK KIRILMALAR VE TÜRKİYE JEOPOLİTİĞİ

Alper TURHAN

Bilim Uzmanı
alperrturhann@gmail.com

ÖZ

Türkiye jeopolitiğinin önemli bir eksenini Akdeniz ve Karadeniz havzaları oluŐturmaktadır. Bu iki havzanın önemi ve konumu Türkiye'nin jeopolitiğine doğrudan etki yapmaktadır. Bu sebeple çalışmanın amacı Türkiye jeopolitiğini Doğu-Batı eksenine Kuzey-Güney hattından incelemek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Türkiye, Karadeniz, Doğu Akdeniz

GEOPOLITIC ROLLERS IN THE EASTERN MEDITERRANEAN AND BLACK SEA AND TURKISH GEOPOLYTICS

ABSTRACT

Mediterranean and Black Sea basins are constitute significant axis of Turkey's geopolitics. These two basins importance and location directly effect to geopolitics of Turkey. Therefore the aim of this article is to analyze the geopolitics of Turkey North-South line instead of East-West axis.

Keywords: Geopolitics, Turkey, Black Sea, East Mediterranean

GİRİŞ

Türkiye'nin jeopolitik konumu Doğu Batı arasında bir köprü konumu ile birlikte aynı zamanda Kuzey Güney ekseninde iki önemli su havzası olan Karadeniz ve Akdeniz ile çevrilidir. Arap Baharı süreci ile Akdeniz havzasının güney ülkelerinde görülmeye başlanan değişim hareketleri bölgenin jeopolitiğinde de önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Türkiye için bu değişim hareketleri ilk başlarda avantajlı bir durum olsa da sürecin ilerleyen aşamalarında bu durumda değişiklikler izlenmeye başlanmıştır. Yakın zamanlı Karadeniz'de de ortaya çıkan jeopolitik değişikliklerle Türkiye jeopolitiği yeniden önem kazanmaya başlamış, bu değişiklik Türkiye için jeopolitik konumu üzerinden bölge politikalarında yeniden önem atfedilen bir ülke konuma gelebileceği bir ortamı beraberinde getirmiştir. Bu sebeple çalışmanın amacı Türkiye jeopolitiğinin 21.yüzyılda görülen jeopolitik değişimlerle öneminin yeniden artarak önemli alternatifler yaratabilecek potansiyelinin olduğunu ortaya koymaya çalışmaktır.

AKDENİZ VE AKDENİZ JEOPOLİTİĞİ

Türkiye'nin Kuzey-Güney jeopolitik çevresi iki önemli su havzası olan Karadeniz ve Doğu Akdeniz ile çevrilidir. Her iki bölgenin jeostratejik önemi bu coğrafyalara dönük bölgesel ve küresel politikalarda etkili olmaktadır. Bölgelere yönelik politikalar da Türkiye'nin jeopolitik konumu ile doğrudan ilişkili olup, Kuzey Güney yönlü bu ekseninde ortaya çıkan gelişmeler Türkiye'yi doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir.

Akdeniz; Dünya'nın anakara parçası olarak kabul edilen Afro-Avrasya'nın ortasında, Batıda Cebelitarık Boğazı, Doğuda; Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail ve Mısır sahillerine kadar uzanan geniş bir bölgede Dünya'nın orta noktasında yer alan en büyük iç denizdir. Akdeniz bu büyüklüğü sebebiyle üç kısma ayrılmıştır. Cebelitarık Boğazı ile Malta Adası arasında kalan kısmı Batı Akdeniz, Malta Adası ile 27.boylam arasında kalan kısmı Orta Akdeniz ve 27.boylamın doğusunda kalan kısmı ise Doğu Akdeniz olarak belirlenmiştir. Aralarında var olduğu bu büyük kara parçaları sebebiyle Akdeniz, tüm tarih boyunca bu coğrafyada hâkimiyet kurma çabası içinde olan herkesin önemini kavradığı, Dünya'nın en önemli su havzalarının başında gelmektedir. Akdeniz'in -*Mediterranean*- konumu onu yer kürenin merkezi ve klasik jeopolitik teorilerden farklı olarak Dünya'nın kalbi konumuna taşımakta¹, başka bir deyişle -özellikle Doğu Akdeniz'i- 21.yüzyılın *Kalpgah*'i, yapmaktadır.

Doğu Akdeniz, Akdeniz içinde daha önemli stratejik bir yere sahiptir. Aslında Akdeniz'in üç kıtayı birbirine bağlayan kısmı doğu bölümüdür. Cebelitarık Boğazı ile Atlas Okyanusuna, Süveyş Kanalı ile Kızıl Deniz üzerinden Hint Okyanusuna, Ege Denizi ve Türk Boğazları üzerinden Karadeniz'e oradan da Rusya'ya ulaşan deniz yollarının kesişim

¹Arıboğan, Deniz Ülke, (2013), "Büyük Resmi Görmek", Timaş Yayınları: İstanbul, s.82

noktasıdır. Doğu Akdeniz bu kesişim noktası olma özelliğinden dolayı Dünya Deniz Ticaretinin önemli bir bölümüne geçiş yolu olmaktadır. Enerji bölgelerine olan konumu ve bu bölgelerinin Dünya'ya açılmasında önemli bir kapı görevi gören Doğu Akdeniz, bu sebepler ile Dünya ticaretinde çok önemli bir konumdadır.

Doğu Akdeniz'in önemi sadece bu ticaret yolunu içinde barındırması değildir. Dünya'nın siyasi olarak en karmaşık bölgelerini de etrafında toplamıştır. Doğu sınırı olarak Orta Doğu'ya denizden giriş kapısı olan Doğu Akdeniz, 2011 yılından itibaren büyük değişimler yaşayan ve yaşanan bu değişimlerin Arap Baharından Akdeniz Depremine revize edilen adlandırması² ile Kuzey Afrika ülkelerinin bir kısmını havzası etrafında toplamaktadır. Günümüzde Doğu Akdeniz bu konumu ile önemli jeopolitik değişimlerin/kırılmaların yaşandığı coğrafyalara ev sahipliği yapmakta ve bu jeopolitik önemi ile de Dünya Siyaseti'nin dikkatle takip ettiği stratejik bir havza olarak Dünya Siyaseti'nde ön plana çıkmaktadır.

Doğu Akdeniz, ticari ve siyasi yönleri ile birlikte enerji nakil hatları ve yeni keşfedilen petrol ve doğalgaz rezervleri ile de önemi artan bir coğrafyadır. Orta Doğu ve Hazar Bölgesinin yer altı kaynakları boru hatlarıyla -var olan ve yapılması düşünülen proje halindeki hatlar- deniz yoluyla talep piyasalarına ulaştırılmak üzere Doğu Akdeniz'e inmekte veya deniz yoluyla bu coğrafyadan transit geçiş yapmaktadır. Bu da Doğu Akdeniz'i bir anlamda enerji terminali yapmaktadır. Dünya'nın enerji ihtiyacının bir kısmı bu bölgeden geçen hatlar üzerinden temin edilmekte ve değişen şartlar doğrultusunda artan enerji talebi bu bölgeden geçmesi planlanan yeni enerji hatları ve rotaları ile tasarlanmaktadır. Bu bağlamda Doğu Akdeniz'in jeopolitik konumunda enerji transferi önemli bir parametredir.

KARADENİZ VE KARADENİZ JEOPOLİTİĞİ

Diğer bir stratejik havza olan Karadeniz; Kuzeyinde Ukrayna ve Kırım'ın ilhaki sonrasında Rusya, Güneyinde Türkiye, Doğusunda Rusya ve Gürcistan ile Batısında Romanya ve Bulgaristan sahilleri çevrili bir iç denizdir.

Karadeniz jeopolitiği, klasik jeopolitik teorilerde stratejik bir öneme sahip olmamış, 1990'lara kadar Rusya ve Türkiye haricinde bölgeye yönelik özel bir politika geliştirme eğiliminde olan uluslararası aktör bulunmamıştır³. Soğuk Savaş'ın bitimi ile Karadeniz havzasında yeni devletler kurulmuş, yeni kurulan bu devletlerin bazılarında ise Sovyet Sosyalist

²I. Lecha, Eduard Soler. (2011), "The EU, Turkey, and the Arab Spring: From Parallel Approaches to a Joint Strategy?." Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective, Mediterranean Paper Series, http://www.iai.it/pdf/mediterraneo/GMF-IAI/Mediterranean-paper_13.pdf

³Erbas Göknil, (2012), Jeopolitik Kavramında Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 1(1): ss.135-146 http://cavsamdergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/1073159818_10.pdf

Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nden kalan Rus askeri varlığı devam etmiştir. Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik İttifakı (NATO), yeni kurulan devletleri ittifaklara dâhil edip Karadeniz'e doğru genişleme politikalarını başlatmasıyla da Batı İttifakı, Karadeniz jeopolitiğinde var olmaya başlamış⁴, bu yeni politikalar da Karadeniz'deki güç mücadelesini başlatmıştır. Karadeniz'in, artan enerji talebi olan Avrupa kıtası ile enerji kaynakları yönünden zengin olan Hazar Bölgesini bağlayan konumu⁵ bu güç mücadelesine sebep olan parametrelerden olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

11 Eylül saldırıları sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Büyük Orta Doğu Projesi ve terörle mücadele stratejisi çerçevesinde yapmayı planladığı operasyonlar ve harekâtlar için Karadeniz jeopolitiğine önem vermeye başlamıştır. Bu durumda beraberinde Karadeniz için Soğuk Savaş dönemi aktörleri dışında kalan Batılı aktörlerin bölgeye yönelik politikalar geliştirmesini beraberinde getirmiştir⁶.

Karadeniz bir iç deniz olmasına rağmen jeopolitiği özellikle Rusya için son derece stratejik olmuştur. Rusya'nın tarihi sıcak denizlere inme stratejisinin olmazsa olmaz ayağı sıcak denizlere açılma kapısı olarak gördüğü Karadeniz olmuştur. Türk Boğazları üzerinden Ege Denize oradan da açık denizlere giden yol, Rusya için Karadeniz'de başlamakta ve Akdeniz'den, Doğu Akdeniz'den geçmektedir. Bu sebeple Rusya için hem Karadeniz hem de Akdeniz jeopolitiği her zaman önemli olmuştur. Bu önem ile de Rusya; Karadeniz jeopolitiğinde Kırım'a, Doğu Akdeniz jeopolitiğinde de Suriye'ye büyük önem vermiştir. Kırım üzerinden donanması ile Karadeniz'de etkin olan Rusya, Soğuk Savaş Döneminde 1957 Krizine sebebiyet verecek ölçüde ilişkilerini başlattığı ve geliştirdiği Suriye'de ise Tarsus'taki askeri üs üzerinden Doğu Akdeniz'de etkin olmaya çalışmaktadır. Arap Baharı sürecinde Rusya'nın Suriye yanlısı politikasının nedeni olarak bu jeopolitik önemi göstermek yanılıcı olmayacaktır.

TÜRKİYE JEOPOLİTİĞİNİN ÖNEMİ

Türkiye, bu iki jeopolitik havza arasında var olduğundan bu jeopolitiklerde meydana gelen değişimler Türkiye'yi doğrudan etkilemekte, Türk Dış Politikasında her iki bölge için politikalar üretilmesini zorunlu kılmaktadır. 2010 Aralık ayında Tunus'ta başlayan

⁴Özarlan, Bahadır Bumin, (2012). Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus ilişkileri, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XII/1 (Yaz 2012), ss.135-166, http://tdae.ege.edu.tr/files/dergi_12/06.pdf

⁵Aydın, Mustafa. (2004), "Europe's Next Shore: The Black Sea Region After EU Enlargement", Institute for Security Studies, European Union, http://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/ISS_EU_occ53.pdf

⁶Asmus D., Jackson, Bruce P. "The Black Sea and the Frontiers of Freedom", Policy Review, No.125, June /July 2004, <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/6451>

Arap İsyanları⁷, Akdeniz jeopolitiğinde önemli değişimleri ve kırılmaları beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerin başında; Libya'da Kaddafi rejiminin yıkılması, Mısır'da Hüsnü Mübarek iktidarının sona ermesi gibi bölge için önemli gelişmeler gelmiştir. Bu isyan dalgası Suriye'ye ulaştığında olaylar farklı bir hal almış ülkede iç savaş başlamasına neden olan sürecin başlangıç noktası olmuştur.

Türkiye, Arap Baharı sürecinin ilk zamanlarında izlediği politikalar ve bölge ülkelerine rol model gösterilmesi ile özellikle Mısır'da Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesiyle Akdeniz havzasındaki bu jeopolitik değişimden kazançlı çıkmıştır. Ancak Mısır'da İhvan'ın yapılan ordu darbesi ile iktidarını kaybetmesi ve darbe ile iktidarı eline alan askeri yönetim ile Türkiye'nin İhvan iktidarındaki gibi Mısır ile ilişkiler kurmayışı/kuramayışı ve Suriye özelinde izlenen politikalarının sonuç verememesinden dolayı Akdeniz havzasındaki jeopolitik kazanımlarını kaybetmeye başlamıştır. Özellikle Suriye konusunda Türkiye'nin politikaları iç savaşın ilerleyen sürecinde eleştirel tepkiler almış ve Mısır'da İhvan'a verilen destek ile birlikte Suriye'de mezhepçi politikalar izlemekle eleştirilmiştir. Başta Mısır ve Suriye politikalarının sonuç vermemesi üzerine Türkiye'nin uluslararası alanda 2002-2011 arasında kazandığı prestiji sorgulanır olmuştur. Türkiye, Arap Baharı sürecinde Batı ile politikalar geliştiren ülke konumundan, Akdeniz havzasına yönelik politikalarında yalnız kalan bir konuma geçişi yaşamış, Akdeniz jeopolitiği üzerinden kendi jeopolitik konumu zayıflamıştır.

Doğu Akdeniz jeopolitiğinde yaşanan bu değişimler sonrası Karadeniz jeopolitiğinde de hareketlenmeler başlamıştır. Merkezinde Ukrayna'nın AB ile Rusya arasında kalan konumu ile ortaya çıkan süreçte, Ukrayna'da sokak gösterileri ve çatışmaları yaşanmış Batı yanlısı muhalefet ile Rusya yanlısı iktidar taraftarları arasındaki çatışmalar ülke geneline yayılmıştır. Bu süreçte kritik halka Kırım Özerk Cumhuriyeti ve sahip olduğu jeopolitik konumu olmuştur.

Kırım, 1954 yılında SSCB tarafından Ukrayna'ya verilmiş, Ukrayna içinde özerk bir cumhuriyet statüsünde varlığını sürdürmüştür. Ancak Rusya için Kırım, Kerç Boğazı ve Tuzla Adası ile Karadeniz'e çıkışı ve Sivastopol'de bulunan donanmasıyla Karadeniz politikasının temelini oluşturmuştur⁸. Bu önemi nedeniyle de Rusya, Kırım jeopolitiğindeki güç dengesinin kendi aleyhinde değişmesine seyirci kalmamış, Lenin döneminde demografik yapısını Ruslaştırdığı Kırım'ı, bölgede 16 Mart 2014'te yapılan yerel referandumda çıkan Rusya Federasyonuna katılma

⁷ 2010 Aralık ayında Tunus'ta başlayan halk ayaklanmaları için çeşitli adlandırmalar kullanmıştır. Bunlar arasında; Arap Baharı, Arap İsyanları, Arap Kışı, Arap Uyanışı, Akdeniz Depremi vb. olmuştur. Ancak olayların ilk başlarında Dünya kamuoyunda hâkim olan isimlendirme Arap Baharı olmuş, olayların domino etkisi diğer bölge ülkelere sıçraması ve olayların gelişimi diğer farklı ve gidişata göre olumsuz isimlendirmeleri beraberinde getirmiştir.

⁸Kamalov, İlyas, (2009), "Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar", Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 6, Sayı: 21, Bahar 2009, ss.13-21, http://www.karam.org.tr/Makaleler/177648484_kamalov.pdf

kararı sonrası ilhak etmiştir. Rusya'nın Kırım üzerinden attığı bu revizyonist adım, 2.Dünya Savaşı sonrası kabul gören her ülkenin toprak bütünlüğünün korunması ilkesinin ihlali ile yine 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da görülen ilk ilhak yoluyla sınırları değiştiren olay olmuş⁹ ve bu jeopolitik değişim Soğuk Savaş sonrası dönemin en keskin krizini ortaya çıkartmıştır¹⁰.

Ortaya çıkan bu krize rağmen krizin diğer tarafı olan Batı'nın, başta AB'nin enerji bağımlılığı sebebiyle Rusya'ya uyguladığı yaptırımları bu değişimi tersine çevirecek nitelikte olamamıştır. M. Roubini'ye göre, mali krizden henüz tam anlamıyla çıkamayan AB için enerji arzında sorun yaşaması ekonomik resesyonun daha uzun sürmesi anlamına gelecektir¹¹. AB için alternatif enerji kaynaklarına erişim hattı konumunda olan Karadeniz'deki bu değişim, AB'yi diğer alternatif enerji hatlarına odaklanmasını mecbur kılmıştır. AB özelinde Batı perspektifinden bakıldığı zaman Karadeniz jeopolitiğinde Rusya yönlü bu güç değişimi, Türkiye jeopolitiğini tekrar ön plana çıkarmaya başlamıştır. Rusya'nın attığı bu revizyonist adım ile Türkiye için Doğu Akdeniz merkezli değişimlerde kaybettiği ağırlığını Kuzey jeopolitiğindeki bu değişim ile giderebilecek fırsatı ortaya çıkartmaya başlamıştır.

Türkiye jeopolitiği Batı için, Karadeniz'e alternatif olarak Doğu Akdeniz havzasını, Batı – Doğu ekseninde de Kuzey Irak, İran ve Azerbaycan enerji hatlarını kapsamaktadır. Türkiye jeopolitiği çevresinde bulunan bu enerji kaynaklarının tümüne ulaşım imkânına sahip konumdadır. Bu sebeple Türkiye merkezli yeni kaynaklarla oluşacak bir enerji jeopolitiği ortaya çıkmaktadır. Bu yeni kaynaklar; Kıbrıs Adası çevresinde yeni keşfedilen kaynaklar, Kuzey Irak petrolü, Batı ile ilişkilerini yumuşatma dönemini başlatan İran'ın kaynakları ve TANAP projesi ile Azeri gazıdır. Tüm bu alternatif enerji kaynakları Türkiye üzerinden mevcut ya da yeni planlanacak nakil hatları ile Dünya piyasalarına ulaştırılması mümkündür.

Türkiye jeopolitiği, sadece alternatif enerji kaynaklarına ulaşım açısından değil, Rusya'nın Karadeniz'de elde ettiği güç avantajını dengelemek içinde Doğu Akdeniz havzasını içine almaktadır. Doğu Akdeniz'e inemeyen bir Rusya için Karadeniz tek başına bir anlam ifade etmeyecektir. Karadeniz nasıl Rusya için çıkış kapısı ise Akdeniz de varış noktasıdır.

Türkiye, Arap Baharı ile Akdeniz jeopolitiğinde kaybettiği gücünü Karadeniz'de Kırım'ın ilhaki ile sonuçlanan değişim sürecinde sahip olduğu alternatifli jeopolitik konumu ile giderebilecek hatta Doğu

⁹Aktürk, Şener, (2014), "Kırım Krizinin Uluslararası Sonuçları", USAK Analist 2014 Nisan Sayısı, Sayı 38, Ankara.

¹⁰Özel, Soli, (2014), "Jeopolitik ve Demokrasi-2", Habertürk, <http://www.haberturk.com/yazarlar/soli-ozel/926928-jeopolitik-ve-demokrasi-2>

¹¹ Badkar, Mamta, (2014), "ROUBINI: A New Cold War Has Begun, And It's At Risk Of Becoming A Hot War", Business Insider, <http://www.businessinsider.com/roubini-cold-war-with-russia-2014-4#ixzz30sMb1HZ9>

Akdeniz havzasında tekrardan öncü konuma gelebilecek fırsatları elde etme potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

Aktürk, Şener, (2014), “Kırım Krizinin Uluslararası Sonuçları”, USAK Analist 2014 Nisan Sayısı, Sayı 38, Ankara

Arıboğan, Deniz Ülke, (2013), “Büyük Resmi Görmek”, Timaş Yayınları: İstanbul

Asmus D., Jackson, Bruce P. “The Black Sea and the Frontiers of Freedom”, Policy Review, No.125, June /July 2004, <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/6451>

Aydın, Mustafa. (2004), “Europe's Next Shore: The Black Sea Region After EU Enlargement”, Institute for Security Studies, European Union

http://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/ISS_EU_occ53.pdf

Badkar, Mamta, (2014), “ROUBINI: A New Cold War Has Begun, And It's At Risk Of Becoming A Hot War”, Business Insider, <http://www.businessinsider.com/roubini-cold-war-with-russia-2014-4#ixzz30sMb1HZ9>

Erbaş Göknıl, (2012), Jeopolitik Kavramında Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 1(1): ss.135-146 http://cavsamdergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/1073159818_10.pdf

I. Lecha, Eduard Soler. (2011), "The EU, Turkey, and the Arab Spring: From Parallel Approaches to a Joint Strategy?." Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective, Mediterranean Paper Series, http://www.iai.it/pdf/mediterraneo/GMF-IAI/Mediterranean-paper_13.pdf

Kamalov, İlyas, (2009), “Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar”, Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 6, Sayı: 21, Bahar 2009, ss.13-21, http://www.karam.org.tr/Makaleler/177648484_kamalov.pdf

Özel, Soli, (2014), “Jeopolitik ve Demokrasi-2”, Habertürk, <http://www.haberturk.com/yazarlar/soli-ozel/926928-jeopolitik-ve-demokrasi-2>

Özarslan, Bahadır Bumin, (2012). Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus ilişkileri, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XII/1 (Yaz 2012), ss.135-166, http://tdae.ege.edu.tr/files/dergi_12/06.pdf